

OLGINO DOBA

(razgovor s Olgom Tokarčuk, dobitnicom Nagrade „Koščelski“)

Justina Sobolevska: *Kada ste počeli da pišete? Da li ste želeli da postanete književnica?*

Olga Tokarčuk: Ne osećam se kao književnica. Napisala sam tri knjige. Kao i mnogi mladi ljudi pisala sam pesme i priče. Maštala sam o nekoj novatorskoj profesiji povezanoj s naukom. Zatim sam se, pred maturu, dvoumila da li da odaberem psihologiju, orijentalistiku ili filozofiju. Moji roditelji su strepeli da ću, izaberem li neki od tih „slabijih“ smerova, teško živeti. Izbor je pao na psihologiju. Takođe inovativno zanimanje.

J. Sobolevska: *Da li su studije i praksa psihologa uticali na Vaše pisanje?*

O. Tokarčuk: Danas je to teško oceniti. Jesam li bila opsednuta psihologijom ili me je psihologija zaposela? Sećam se da sam u jednom momentu studija počela ozbiljno da razmišljam o tome zašto sve, čak i međusobno oprečne teorije zvuče uverljivo. Kako je to moguće? Bilo je to jedno veliko otkriće koje mi se danas čini očigledno – to je zato što one opisuju samo delić, komadić stvarnosti, vide je jednostrano i otud taj utisak verodostojnosti. To je jedan vid igre. I tiče se ne samo psiholoških, već i svih naučnih i filozofskih teorija. Distancirala sam se tad osetivši spoznajnu nemoć.

Ako je pak reč o psihološkoj praksi, nemam je mnogo. Najbolje se sećam prvih pokušaja rada s pacijentima prilikom volontiranja, još na studijama. I otkrića silne, neoborive i uverljive istinitosti subjektivnih ljudskih svetova. Kao i ogromnog, ponekad nepremostivog jaza koji vlada među njima. To je bilo jedno od najvažnijih iskustava u mom životu.

J. Sobolevska: *Često se u svojoj prozi pozivate na Junga.*

O. Tokarčuk: Jungov koncept mi se jednostavno dopada. On je najobuhvatniji od svih meni poznatih psiholoških koncepata, jer se odvažno laća stvari o kojima drugi ćute, kao što su sfera ljudske duhovnosti, cilj života, višestran odnos prema kulturi. Jungov koncept je više od obične psihološke teorije. Teško je, uostalom, govoriti o jednoj Jungovoj teoriji budući da je ljudi vide na različite načine. Tu su mladi i stari Jung, tu su pop-jungizam i nekakav ezoterični jungizam. S jedne strane, Jung je u trendu, s druge strane ozbiljni psiholozi gledaju na njegovu teoriju s rezervom. U svakom slučaju, nema danas mnogo takvih teorija koje su u stanju da probude emocije. Što je dobro, jer to znači da je ova teorija još uvek vitalna.

J. Sobolevska: *U razgovoru za Politiku rekli ste da za razliku od Pavela Hilea niste posvećeni rekonstrukciji prošlosti, već kreiranju nove stvarnosti. Ipak, čini se da je prošlost, istorija, u Vašim knjigama takođe važna.*

O. Tokarčuk: Drago mi je što vam to tako deluje. Ali istorija za mene nema taj značaj. Ona je za mene instrument, ambijent koji utiče na likove, pozadina koja ih oblikuje. Dodaje boje, prožima tim specifičnim duhom vremena, kakav zamišljamo da je tada vladao. To je sve. Moje priče su moderne, insistiram na tome, budući da su produkt modernog vremena. To što se događa s junacima koji tragaju za knjigom u romanu *U potrazi za knjigom* jednako je moderno koliko i arhaično. Sedamnaesti vek je kostim. Isto kao što je i Vroclav s početka veka lep kostim. Prošlost i istorija su himerične. Najbolji dokaz za to je da istoriju pišu ljudi, znači stvaraju je, zamišljaju, izmišljaju. Pogledajte kako se samo menja viđenje istorije u zavisnosti od konjektуре, kako ju je lako preuveličati ili uprostiti da stane u okvire školskog predmeta gde šesnaestogodišnjak uči detaljnu trasu tatarskog osvajanja Poljske, redosled bitaka, osvajačku taktiku.

J. Sobolevska: *Kritika u vašoj prozi prepoznaje izvesnu dozu nostalgije karakteristične za poljsko prozno stvaralaštvo devedesetih godina XX veka, označeni ste kao predstavница „mitskog realizma“. Kako Vam se čine ove kritičke opaske?*

O. Tokarčuk: Određenje „nostalgična proza“ više se odnosi na *Pamtimek* nego na moje ranije knjige. Isto kao i „mitski realizam“. Ne koristim te odrednice kad razmišljam o svojim knjigama. Za mene su one veoma različite, iako ih sigurno ne posmatram objektivno. Svaka od njih jeste pokušaj književnog imenovanja određene etape mog života – tako ja to vidim. Vizura kritičara je objektivizujuća, ona pokušava da generalizuje, da pronađe tačke gledišta i tako dalje. Shvatam da tako mora da bude, sviđalo mi se to što pišu ili ne.

J. Sobolevska: *U intervjuu za Pograničje (Kresy) rekli ste da je rad na narednim knjigama bio zasnovan na nastojanju da razumete drugačiji način razmišljanja sopstvenih junaka, da upoznate drugačije ljudske svetove. Pisanje je takođe rad na samospoznaji. Pomaže li Vam to da se usredsredite na sopstveni život?*

O. Tokarčuk: Definitivno pomaže. Sigurno je zato pisanje toliko privlačno – u suštini, to je rad na sebi. Čini mi se da sam mirnija otkad pišem, sazrela sam. U tom smislu imam od pisanja isključivo koristi. Želim to da radim, volim to da radim, šta bih još mogla da poželim? To je način da se na neko vreme zaustavi život i da mu se priđe bliže, a ne samo da se posmatra izokola. Dozvoljava da se, kao u eksperimentu, doživi iznova ono što je vreme nepovratno odnelo sa sobom. Pišući – u prilici smo da iznova proživljavamo razna stanja i događaje. To je srž introverzije. Ponekad u strahu mislim da pisanje pruža mogućnost da se distanciramo, što je u izvesnom smislu suprotno življenju. Ili pišeš, ili živiš.

J. Sobolevska: *Junaci Vaših knjiga tesno su skopčani sa svetom zahvaljujući predosećanju, viziji ili snu. Pronalaze u sebi mitsko jedinstvo sa svetom. Da li je danas takva vrsta senzibilnosti moguća?*

O. Tokarčuk: Ne svi moji junaci. Ne bih se složila s takvim uopštavanjem. Verovatno je tako i u životu – jedni predosećaju, drugi ne. Čini mi se da to zavisi od nečeg urođenog. Ne znam da li se to može naučiti ili steći vaspitanjem. Ponekad mi se čini da to osećanje jedinstva sa svetom proizilazi iz neke vrste religijskog iskustva, primarnog iskustva, bez obzira na to pripadamo li hrišćanstvu, judaizmu ili uopšte bilo kakvoj religijskoj zajednici. To je jedna vrsta instinkta, posebnog čula, koje neki još uvek poseduju, dok su ga drugi potpuno zatomili. Znam mnogo takvih ljudi, pa zato mislim da je takva vrsta naročite, seizmografske osetljivosti moguća i danas isto kao i nekad davno.

J. Sobolevska: *U svim Vašim delima bitni su snovi junaka. U priči „Amos“ (Pograničje 2 / 1997) san gospođe Kriše, za razliku od ostalih Vaših priča, postaje varljivo sredstvo pripovedanja, šminka stvarnost. Kakva je, po Vašem mišljenju, uloga snova?*

O. Tokarčuk: Postoji nastavak priče o gospođi Kriši („Amos“ je jedan tok romana koji upravo nastaje) i u tom kontekstu, taj san uopšte ne ulepšava stvarnost. On je, bolje rečeno, dopunjuje, daje na uvid njenu drugu dimenziju, takođe stvarnu, onu koju doživljavaš, iskušiš na sopstvenoj koži. Šta je stvarnije od iskustva? Mislim da upravo tako deluju snovi – pripovedaju o onom što nije doživljeno čulima, nije promišljeno, što je iz nekog razloga ispušteno iz vida. Postoji šesto čulo, jednako vredno, kao i ostalih pet. A ipak to čulo najmanje cenimo. Ljudi su uložili zadivljujuće mnogo energije da bi dokazali kako su snovi glupi i bez značenja zato što dovode u pitanje zdrav razum. Nemoguće ih je ukrotiti, napraviti bilo kakav smisleni rečnik snova. Oni su kompletno nezavisni – verovatno zbog toga želimo da umanjimo njihov značaj. Ne uspevam jedino da odgovorim na jedno pitanje – zašto neko sanja, a neko ne. Oni koji retko sanjaju teško da mogu da poveruju da život može imati dva koloseka – dnevni i noćni.

J. Sobolevska: *Jednom ste rekli: „Nosimo u sebi vreme u tom smislu da smo jedna velika promena.“ Za mnoge likove u Vašim knjigama kaže se da imaju svoje vreme, svoje doba. Šta to znači?*

O. Tokarčuk: Pitanje o vremenu je za mene najproblematičnije. Ja zaista ne znam šta je vreme, kako ono deluje, kako ga razumemo. *Pamtivek* je intuitivni pokušaj da se odgovori na ta pitanja. Učinila sam koliko sam mogla povezujući istorijsko doba s konkretnim, individualnim vremenom, jer pretpostavljam da se ta dva trenutka međusobno povezuju, ali ne u tom smislu da je jedan sadržan u drugom – to bi uprostilo lekciju koju nas uči istorija.

Pretpostavljam da vreme ima svoje značenje, to je pojam obremenjen značenjima, nešto što se zove *cajtgeist* (*Zeitgeist*), ili se kao u *Knjizi Propovednikovoj* poetički govori o „vremenu setve“ i „vremenu žetve“ itd. Uz to, ljudi, živeći u tom istom vremenu i prostoru, dolazeći u dodir jedni s drugima fizički i emocionalno, ne prebivaju istovremeno i u istom duhovnom svetu. To sam najeksplicitnije pokušala da kažem u *E. E.*

J. Sobolevska: *Pozivate se u Vašoj prozi na raznovrsne tradicije: biblijske, kabalističke, paganske, folklorne. U savremenoj literaturi slični postupci bivaju često predmet danas popularnog poigravanja žanrovima ili služe da pokažu sličnost različitih kultura. Ponekad proizilaze iz uverenja da se u duhovnoj sferi čoveka vezuju – mimo, čini se, bazičnih razlika – raznovrsne tradicije.*

O. Tokarčuk: Nekad te aluzije pravim svesno, jer tad osećam da je priča koju pripovedam čvrsto utemeljena. Ponekad shvatam da sam tako nešto uradila tek kad je sve već gotovo. A moguće je čak i to da većinu takvih aluzija ne opažam, što znači da one čuče u meni, sviđalo mi se to ili ne. Ljudski um je pačvork, naročito um modernog čoveka. Mnogo znamo, mnogo toga smo videli, mnogo smo pročitali. To je uglavnom zasluga mas-medija. S jedne strane vlada u glavi ta užasna zbrka, s druge pak taj haos ima ogromni potencijal da dovede do promena, do boljeg razumevanja o čemu se tu zapravo radi. Tako razumem nju ejdž – kao veliki potencijal proizašao iz te raznolikosti, iz veštine izvođenja ogromnih sinteza. U tom smislu njeujdžovski je npr. ekumenizam savremene crkve. Osluškivala sam nedavno diskusiju sveštenika i rabina. Sveštenici su bili orijentisani veoma „sintetski“, tražili su zajedničke niti obe religije. Poneseni diskusijom čak su i postavili pitanje „Zašto jednostavno ne priznate da je Hristos bio Mesija? Tad među nama neće biti suštinskih razlika. Bićemo braća.“

Baš tako. Na nivou diskursa svako sintetizovanje ima svoje granice. Na nivou diskursa pre ili kasnije pojavice se *ili – ili*. U najmanju ruku pre sto godina (ali i u druga vremena javljale su se takve pomisli) pojavila se ideja da postoji dublji poredak, u kojem se to *ili – ili* razliva i gubi konture. Da je to, što se gledajući s površine čini oprečno, u suštini stvari međusobno veoma slično ili identično.

To je izazov za razum, znam. To ne znači samo registrovati da su mitologije različitih kultura međusobno slične, da govore o istim stvarima. To je onaj sloj iskustva koji ne podleže definisanju i ocenjivanju. I iako zvuči paradoksalno, verujem da je moguće tako nešto opisati. Tu moć ima umetnost. Puko poigravanje normama jeste naslućivanje te činjenice, ne njeno produbljivanje, ono je sugeriše, ali se njome ne bavi.

J. Sobolevska: *U svim Vašim pričama prepliću se dva narativa – stvarnost mitskog jedinstva i svet u kojem vlada smrt, raspad mita – Bog ili više ne postoji, ili čeka pomoć ljudi. Druga, tajanstvena stvarnost daje znake da postoji, ali ne menja svet koji podleže prolaznosti i smrti.*

O. Tokarčuk: Istina. S jedne strane imamo iskustvo raspadanja sveta, toliko se o tome govori. S druge – postoje univerzalni putokazi koji ne podležu ne samo raspadu, nego ni bilo kakvoj ozbiljnijoj promeni. Ta protivrečnost stvara ogromnu tenziju koja će za izvesno vreme možda biti opšta odlika našeg doba. Tom vrstom napetosti hrani se trenutno cela zapadna kultura. Razgovarala sam letos s jednim nemačkim piscem i pitala sam ga za najvažnije kulturne tokove. „Postmodernizam je već mrtav, nju ejdž je već mrtav.“ Htela sam, dakle, da znam šta će sad biti. „Ništa“, odgovorio je. Prožela me je prava metafizička jeza.

Ali ja se s njim, naravno, ne slažem. Duboko verujem da to ne može biti „ništa“.

Čini mi se da prve naznake toga što nadolazi daje tehno kultura – spoj hladnog pragmatizma s totalnim tripom. Jednom nogom si u materijalnom, konkretnom svetu izobilja, kapitalizma iznurenog samim sobom, a drugom u fundamentalizmima svake vrste, u metafizikama, u raznoraznim lako izmenjenim stanjima svesti. Čini se da takva konstelacija ide naruku svakom ratu i to je najgore što bi nam se moglo dogoditi.

Izvornik: Sobolewska, Justyna: „Czas Olgi“, u: *Życie*, 1997, br. 241, str. 10.

(S poljskog prevela Jelena H. Jovanović)